

die begrepen zijn in de uitdrukking 'totae justitiae altae', maar dit kon even goed het geval zijn met de klokslag. Van de andere kant kan men 'justitiae civiles' onder de gewone heerlijke rechten klasseren en voor zover zijn ze niet specifiek grafelijk. Kortom, een oorkonde als die van 1244 lijkt ons te zeer gebonden aan bepaalde omstandigheden om volwaardige juridische definities te leveren.

Wellicht horen we van de auteur later meer hierover. Hij stelt immers na deze synthese, die op menig gebied pionierswerk is, nieuwe onderzoekingen in het vooruitzicht, o.m. een over adel, ridderstand en ministerialiteit in het graafschap Loon.

P. GORISSEN

C. A. RUTGERS, *Jan van Arkel, bisschop van Utrecht* (Bijdragen van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht, XXXIV, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1970). Ook verschenen als Utrechts proefschrift.

Nog verscheidene belangrijke Utrechtse bisschoppen uit de middeleeuwen wachten op een moderne, wetenschappelijk-verantwoorde biografie. In de Utrechtse dissertatie van Dr. C. A. Rutgers is nu voor Jan van Arkel, bisschop van 1342-1364, in deze leemte voorzien. We kunnen hem daarvoor dankbaar zijn, want Jan van Arkel is wel één van de meest fascinerende persoonlijkheden op de Utrechtse bisschopszetel geweest.

Toen deze 28-jarige kandidaat, na energieke bemoeienissen te zijnen gunste van de Hollandse graaf, eind 1342 door de paus benoemd werd, was de positie van het Sticht vrijwel hopeloos. Holland en Gelre hadden zich praktisch geheel van de wereldlijke macht in Neder- en Oversticht meester gemaakt, de edelen trokken zich weinig van de bisschop aan en de kapittels hadden het geestelijk gezag op verschillende terreinen geësurpeerd. Geld voor de noodzakelijke betalingen aan diverse pandheren en aan de Curie in Avignon was niet aanwezig. In 1348 werd zelfs door de Curie opdracht gegeven beslag te leggen op alle onroerende goederen van bisschop Jan van Arkel wegens achterstallige schulden. Drie maal moest met Holland een formele oorlog worden uitgevochten.

En toch heeft het bisdom zich hersteld. Dr. Rutgers doet verslag van de moeizame, maar zorgvuldige arbeid van de bisschop om dat doel te bereiken. Enkele malen heeft hij zich ook buitenslands begeven, mogelijk om door persoonlijke invloed bij het pauselijk hof en bij buitenlandse bankiers het ergste af te wenden. Het is tenminste de vraag of het eerste doel van deze reizen was de persoonlijke uitgaven te verminderen, zoals doorgaans wordt gezegd. In ieder geval is het niet waar, dat de bisschop twee volle jaren, nl. van 1349-1351, buiten zijn diocees heeft geresideerd. Hij had daar veel dringende zaken te behartigen. Een groot voordeel was wel, dat de partijstrijd in Gelre en Holland tijdens zijn episcopaat hem de hoognodige adempauze heeft verschaft. Hij heeft daarvan gebruik gemaakt door de verpande goederen in te lossen (met geleend geld), de edelen te betuigen en de grenzen van het bisdom veilig te stellen. Als keerpunt ziet Dr. Rutgers het jaar 1356; toen was het ergste voorbij en kon de bisschop zich gaan wijden aan de opbouw en consolidatie, met name in het Oversticht; het beleg van het kasteel van Zweder van Voorst in 1362 heeft daarbij het meest tot de verbeelding gesproken. In deze jaren is ook de standenbeweging in het bisdom gegroeid, met de steden stond Jan van Arkel doorlopend op goede voet, tegenover de kapittels handhaafde hij met kracht zijn bevoegdheden, met name die van het visitatierecht en ook de edelen schakelde hij in bij het landsheerlijk bestuur, nadat zij eenmaal bedwongen waren. De schrijver laat in het midden of Jan van Arkel de standenbeweging uit persoonlijke overtuiging heeft bevorderd, dan wel dat hij zich in deze ontwikkeling heeft geschikt. In 1364 verplaatste de paus hem tenslotte naar Luik. Dit gold als een bevordering, maar maakte abrupt een einde aan een vrucht-

baar Utrechts pontificaat. De ontwikkeling van de standenbeweging ging echter door en zou resulteren in de landbrief van bisschop Arnoud van Hoorn uit het jaar 1375. Over Jans Luikse jaren spreekt Dr. Rutgers overigens niet.

De methode die de schrijver toepast, is degelijk en betrouwbaar, maar komt de leesbaarheid van het geheel niet ten goede. Voor de politieke geschiedenis (in hoofdstuk II en III) wordt vrij strikt een annalistisch schema uitgewerkt. Alles wat in kronieken, oorkonden of rekeningen ter sprake komt, wordt besproken zonder dat duidelijk wordt aangegeven welk belang het heeft in groter verband. Zo verheugt de schrijver zich op blz. 119, dat hij voor het jaar 1349 meer 'gevonden' heeft dan bij de kroniekschrijvers staat. De terminologie doet denken aan die van genealogen en inderdaad bestaat hoofdstuk I grotendeels uit de behandeling van de vraag of de vader van de bisschop Jan III dan wel Jan IV van Arkel was. Zijn ouders blijken dan Jan III en diens tweede echtgenote Cunigonda geweest te zijn, zoals overigens Groesbeek al betoogd had. Verschillende kwesties die bij deze annalistische methode ter sprake komen, worden ook onvoldoende verklaard, omdat ze even opduiken in de geschiedenis van Jan van Arkel, maar daarin toch een zeer ondergeschikte betekenis hebben. Dit is vooral hinderlijk bij de behandeling van het Oversticht, waar de Deventer Cameraarsrekeningen als voornaamste bron worden gebruikt. Men herkent in het verantwoorde gebruik van deze stadsrekeningen de leerling van Prof. Alberts, met wie de schrijver o.a. heeft samengewerkt bij de uitgave van de Domrekeningen. Maar vaak verzandt zijn exposé toch tot een vrij vormeloos commentaar op een aantal rekening-posten. En het gaat dan ook niet aan om te klagen over onvoldoende bronnenmateriaal, de schrijver heeft een respectabele hoeveelheid gedrukt materiaal bijeengebracht en ik geloof dat hem hierbij weinig ontgaan is, maar bij de ongedrukte bronnen heeft hij zich voornamelijk beperkt tot wat in Utrecht aanwezig was. Ik wil hem daar geenszins een verwijt van maken, hoewel de Hollandse en Gelderse landsheerlijke rekeningen hem waarschijnlijk het nodige zouden hebben opgeleverd. Bij een normale biografie moet men werken met de beschikbare bronnen en daaruit moet een beeld worden opgebouwd. Dit lijkt me bij Jan van Arkel alleszins mogelijk, mits men geen annalistische methode volgt.

Bij de behandeling van het geestelijk bestuur volgt Dr. Rutgers een thematische opzet en dat maakt de zaken onmiddellijk veel duidelijker. Hierbij heeft hij ook de moed af en toe eenvoudig lijsten te geven van gestichte parochies, gasthuizen, kapellen e.d. Zijn grote akribie is hier te prijzen. Post vermeldde bijv. in zijn Kerkgeschiedenis, dl. I, blz. 258 drie nieuwe parochies, als gesticht onder Jan van Arkel, waarvan één ten onrechte. Rutgers geeft er twintig. Voor dit detailwerk heeft hij een onmiskenbaar talent, het is jammer dat hij ons bijv. geen itinerarium van de bisschop heeft gegeven.

Het boek van Dr. Rutgers ontleent zijn voornaamste belang m.i. aan de zeer zorgvuldige inventarisatie en verklaring van een groot aantal bijzonderheden. Hij slaagt er minder goed in de bisschop te plaatsen in de grote stromingen van zijn tijd; er wordt weinig gezinspeeld op sociaal-economische verhoudingen of de heersende ideeën. Maar door zijn nuchtere nauwgezetheid heeft Dr. Rutgers enkele generaties van historici, nu en in de toekomst, aan zich verplicht.

H. P. H. JANSEN

In navolging van Grimm en van talrijke Oostenrijkse historici besloot Prof. L. Genicot, wiens belangstelling voor en kennis van de geschiedenis van het platteland niet meer hoeft in het licht te worden gesteld, ook voor de Zuidnederlandse vorstendommen een verzameling *Weistümer* of *records*, d.w.z. officiële rapporten en getuigenissen nopens de geldende rechtsnormen en rechtgebruiken op het platteland, aan te leggen. Vanzelfsprekend koos hij als uitgangspunt voor dit reuzewerk zijn geliefkoosde provincie Namen, en wel dit deel van deze Belgische provincie, dat vroeger als het kwartier Tussen-Sambere-Maas deel uitmaakte van het prinsbisdom Luik. Alle *records*, van de vroegste tot de laatste, van de dertiende tot de achttiende eeuw, worden afgedrukt. Daarnaast worden ook de vrijheidsbrieven en dorpskeuren opgenomen, daar deze vaak slechts de heersende gewoonten codificeren. Deze twee soorten basisteksten van het plattelandsrecht worden aangevuld en eventueel gewijzigd door vorstelijke en heerlijke verordeningen, reglementen door de dorpsgemeenschap uitgevaardigd, overeenkomsten tussen dorpelingen en heer, enz. Ook dit soort rechtcreërende teksten wordt in de uitgave betrokken als een aanvulling op de eerste soort. Voor elk der huidige gemeenten, alfabetisch gerangschikt, wordt aldus een dossier gevormd in twee delen, waarbinnen de documenten per reeks chronologisch worden gerangschikt. Van de basisteksten wordt in principe de integrale tekst weergegeven, tenzij deze nagenoeg woordelijk een vorig stuk, waarnaar kan verwezen worden, herneemt. Voor de aanvullende teksten wordt niet zelden slechts een samenvatting of een verwijzing gegeven.

In de eerste aflevering zijn zesendertig gemeenten vertegenwoordigd met drie honderd twintig nummers, waarvan sommige in feite meer dan een akte omvatten, in deze zin dat heruitvaardigingen of latere bekrachtigingen van een document in de chronologische orde ingeschakeld zijn bij de eerste uitvaardiging. Terecht heeft Prof. Genicot woorden van lof voor zijn medewerkster en assistente R. M. Allard die met bijzondere ijver de documenten heeft opgespoord, niet slechts in de officiële archiefdepots, maar zelfs bij partikulieren. Het dient gezegd dat zij bij de uitwerking blijk heeft gegeven van minder nauwgezetheid en toewijding. Voor iemand die met de topografie van de streek minder vertrouwd is dan de uitgevers, is de praktisch blinde kaart (p. viii-ix) - slechts drie plaatsnamen, en dan nog uitgerekend van de beter bekende gemeenten, zijn er op gelocaliseerd - van weinig nut. De titels boven de documenten zijn soms misleidend. Zo wordt bijvoorbeeld de indruk gewekt dat een document slechts de drankbelasting (p. 44) of het gebruik van het bos (p. 222) of het bijwonen van de algemene rechtszittingen (p. 374) betreft, terwijl in de tekst toch heel wat meer onderwerpen worden aangeraakt. Aan het kritisch apparaat, waarin de tekstoverlevering van de uitgegeven oorkonde wordt aangegeven, had meer zorg kunnen besteed worden. Daarin wordt onderscheid gemaakt tussen vier rubrieken: *Original*, *copie*, *édition* en *mention*. Soms staan deze rubriekhoofden in het meervoud, ook als maar één vermelding volgt (p. 23) of omgekeerd in het enkelvoud als er verschillende onder horen (p. 17 en 428). De verschillende tekstoverleveringen van een stuk zijn doorlopend genummerd met hoofdletters. De letter A stelt steeds het, al of niet bewaarde, origineel voor. Deze letteraanduidingen staan soms vóór het betrokken rubriekhoofd (in principe klaarblijkelijk als slechts één aanduiding in die rubriek thuisheert), soms er achter. De behandeling van de akte op p. 466 is zelfs wars aan dit nogal rommelig aandoende gebruik. Bovendien loopt de letternummering nogal eens in het honderd: letters worden tweemaal na mekaar herhaald; er wordt in de nummering een letter overgeslagen (p. 17, 174, 176, 177, 301, 341); soms is helemaal geen letternummering aanwezig (p. 17, 230, 291, 297). Het tekstbeeld zelf laat hier en daar wat te wensen, daar niet altijd het onderscheid is aangegeven tussen het corpus van de eigenlijke akte en dé